

Zbigniew Marcin Kowalewski

Erövringen av Ukraina och den ryska imperialismens historia

[Zbigniew Kowalewski var 1980-81 medlem av den regionala ledningen för *Solidarność* i Lodz. När undantagstillståndet infördes 1981 befann han sig i Frankrike på inbjudan av franska fackföreningar. 1981-90 var han med om att utge Fjärde internationalens tidskrift *Inprekor* på polska, som spreds underjordiskt i Polen. För närvarande är han biträdande chefredaktör för den polska utgåvan av *Le Monde Diplomatique*.]

I denna artikel granskar författaren den ryska imperialismens historia. Han hävdar att dagens ryska imperialism har sina rötter i Tsarryssland, som otvivelaktigt var imperialistiskt¹. Men han menar att det fanns imperialistiska kvarlevor även efter Oktoberrevolutionen och att dessa stärktes under Stalin-epoken. Och nu under Putin har den blommat ut för fullt.

Artikeln är översatt från *Anti*Capitalist Resistance*, 13 juni 2022² (ursprungligen publicerad i polska utgåvan av *Le Monde Diplomatique – Edycja polska*, n° 2, 2022 och på franska i *Inprekor* no. 695/696, 2022.

Översättning: Björn Erik Rosin

Det ryska imperiet 1914

¹ Fast inte av den moderna kapitalistiska typ som Lenin beskrev i sin bok [Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#), utan av "militär-feodal" typ, som Lenin betecknade det (se nedan).

² <https://anticapitalistresistance.org/the-conquest-of-ukraine-and-the-history-of-russian-imperialism/>

Genom historien har rysk imperialism baserats på idén om att ”samla ryskt land” och skapa en ”unik och odelbar” rysk stat.

I detta avgörande krig i global skala kämpar den ukrainska nationen för att slå vakt om den självständighet man uppnådde för 30 år sedan efter sekler av underkastelse och obarmhärtig russifiering. Man avvisar tanken på den ”tre-eniga” ryska nationen (Ryssland, Belarus, Ukraina) som uppstod under tsartiden och som nu övertagits av Vladimir Putin. Den härskande klassen i Ryssland kämpar för att blåsa nytt liv i en rysk imperialism på nedåtgående och som utan kontroll över Ukraina löper risk att försvinna från den historiska scenen.

På en mottagning 1937 i samband med tjuugoårsdagen av Oktoberrevolutionen utbringade Josef Stalin en skål ”för det fullständiga krossandet av alla fiender, dem och alla deras närstående”. Georgi Dimitrov, som varit ögonvittne, noterade i sin dagbok att Stalin genom att utbringa denna skål egentligen sagt att tsarerna ”gjort något bra – de samlade ihop en enorm stat, ända bort till Kamtjatka. Vi har ärvt den staten. Och för första gången är det vi bolsjevikerna som konsoliderat och stärkt den staten som enad och odelbar”. Och därför: ”Vem som än försöker krossa den socialistiska statens enhet, vem som än försöker skilja någon enda del av dess olika nationaliteter åt – så är den mannen en fiende, en svuren fiende till staten och folken i Sovjetunionen. Och vi kommer att krossa var och en av sådana fiender, om det så skulle röra sig om en gammal bolsjevik; vi kommer att krossa alla av hans sort, hans familj. Vi tänker obarmhärtigt krossa alla som i gärningar och tankar – ja, även hans tankar – hotar den socialistiska statens enhet.”³

Genom historien har rysk imperialism baserats på idén om att ”samla ryskt land” och bygga en ”unik och odelbar rysk stat”. Den imperialismen har varit – och förblir – lika specifik som den samhällsliga formation Ryssland i sig utgjort och har så förblivit under olika historiska faser, till att börja med ryska tsardömet (1547-1721).

När Vladimir Lenin teoretiserade om den moderna kapitalistiska imperialismen framhöll han att den ”kapitalistiska imperialismen” i Ryssland var svagare medan den ”militär-feodala” imperialismen däremot var starkare.⁴ Att beteckna den senare som feodal var en överförklaring. Från mitten av 1500-talet, under Ivan den Förskräcklige, var den ryska samhällsformationen i huvudsak en kombination av två olika förkapitalistiska former av exploatering. Den första, feodal, var baserad på att jordägarna kunde pressa ut överskottsarbete från bönderna i form av arrende. Den andra, med Ottomanska riket – då världens mäktigaste imperium⁵ – som förebild, var baserad på skatteuppbörd och att statsbyråkratin kunde utvinna skatter av bönderna.

I Sovjetunionen var den stalinistiska dogmen om rätlinjig utveckling av mänskligheten, med bara fem stadier, vad som gällde. Exploatering genom beskattning fanns det inget utrymme för, i synnerhet inte som den gick att koppla samman (ytligt men inte ogrundat) med den stalinistiska byråkratin. Utan att formellt överskrida detta schema har en del sovjetiska historiker på ett elegant sätt kringgått förbuden genom att beteckna den som ”statlig feodalism” eller ”östlig” feodalism till skillnad från ”privat” och ”västlig” feodalism. Från mitten av 1600-talet och nästan fram till avskaffandet av livegenskapen 1861 bestod den tredje

³ I Banac (red.), *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1945*, Yale University Press, New Haven-London, 2003, s. 65.

⁴ V I Lenin, ”The Collapse of the Second International”, *Collected Works*, Vol 21, Progress Publishers, Moskva 1974, sid. 228n. (Sv. [Andra internationalens sammanbrott](#), not 6).[I en annan artikel, [Resultaten av diskussionen om självbestämmandet](#), betecknar Lenin Ryssland som ”en exemplöst brutal, medeltida, ekonomiskt efterbliven och militärt byråkratisk imperialism”. Tillägg MF]

⁵ С.А. Нефедов, ”Реформы Ивана III и Ивана IV: османское влияние,” *Вопросы истории* no. 11, 2002, s. 30-53.

formen – och till ett mycket högt pris för bönderna – av slaveri med bl a den människohandel som livegenskapen i Ryssland slutligen urartade i.

Minimalt överskott

Ingen av dessa former av exploatering utgjorde (tvärtemot vad en förment marxistisk diskurs gör gällande) något produktionssätt, på grund av att de både formellt och reellt inte lyckades underordna sig några produktivkrafter och därmed inte kunde trygga någon varaktig och systematisk utveckling. Det var emellertid på basis av dessa modeller för exploatering som den ryska staten uppstod. Som Ruslan Skrynnikov, en av de främsta kännarna av Ivan den Förskräckliges *opritjnina* och som utlöste den första Stora Terrorn i Ryssland, framhåller ”innehöll den, som i ett embryonalt tillstånd, allt som fortsättningsvis skulle präglade utvecklingen av adeln och en byråkratisk absolutistisk monarki”.⁶ I själva verket också embryot inte bara till tsarväldet, utan till alla despotiska regimer i Ryssland fram till 1900-talet och 2000-talet.

En annan nutida historiker, Leonid Milov, har presenterat mycket intressanta teser om särdragen i den ryska samhällsutvecklingen. Med utgångspunkt i studier av naturliga och klimatmässiga villkor för produktionen utvecklade han nyckelbegreppet om ”historien om Ryssland som ett samhälle med minimalt totalt överskott”.⁷ Skälen till detta är att centrala Ryssland jämfört med andra jordbrukssamhällen hade en mycket kort jordbrukssäsong, som på grund av klimatet bara varade från början av maj till början av oktober (i Västeuropa slutade bönderna att bruka jorden först i december och januari) och till råga på allt hade marken låg halt av humus.

Följden blev att ”tills denna typ av arbete mekaniserades” var bördigheten låg och ledde till en låg volym av det totala överskottet, vilket medförde att det ”i denna region i hundratals år uppstod ett primitivt jordbrukssamhälle”. För att ”uppnå ett minimum var det därför nödvändigt att koncentrera insatserna så mycket som möjligt under en relativt kort tidsperiod. Individuellt ägda jordbruk klarade inte av den oundgängliga fokuseringen av arbetet under den objektivt existerande jordbrukssäsongen” och denna känslighet har ”under den ryska statens tusen år av existens kompenseras för genom den stora betydelse bondegemenskapen haft”.⁸

Motsatsernas enhet

Överskottsarbete från bönderna gick bara att pressa fram – i stor utsträckning eller helt och hållet – till förfång för den arbetskraft som behövdes för den egna reproduktionen, dvs med metoder som handlade om absolut exploatering (i stället för relativ exploatering baserad på ökad arbetsproduktivitet). Detta var inte möjligt utan att påtvinga dem hårdast tänkbara system av trälldom i synnerhet som de allmänna förhållandena i produktionen gjorde att en stark kommunal organisation av arbetskraften var nödvändig. Behovet av att ”optimera storleken på det sammanlagda överskottet” – öka det i statsapparaten och den härskande klassens intresse – var akut, men på vägen till denna ”optimering”, dvs det objektiva behovet av att intensifiera exploateringen av bönderna, byggde på samma bondegemenskap, bastionen för lokal sammanhållning och möjligheter för bönderna att göra motstånd.⁹

Ur detta uppkom ”ett slags motsatsernas enhet: motvikten till förekomsten av en gemenskap var den mest brutala och stränga variant av personligt beroende hos varje medlem av denna organism”. Det omöjliga i att bemästra denna motsättning utan en avsevärd utveckling av

⁶ Р.Г. Скрынников, *Царство террора*, Наука, Saint Petersburg 1992, s. 512.

⁷ Л.В. Милов, *Великорусский пахарь и особенности российского исторического процесса*, РОССПЭН, Москва 2001, s. 7.

⁸ *Ibid.*, s. 554-56.

⁹ *Ibid.*, s. 556.

produktivkrafterna, vilket inte gick under dessa förkapitalistiska former av exploatering, medförde att statens roll bestod av att ”skapa en monolitisk och stark härskande klass, i stånd att rycka upp med rötterna eller neutralisera agrarsamhällets försvarsmekanismer under processen av daglig exploatering av bönderna”. Sammanfattningsvis, enligt Milov: ”Det oundvikliga i existensen av en gemenskap, betingad av sina produktiva och sociala funktioner, slutade med att ge näring åt de strängaste och mest brutala mekanismerna för att pressa ut så mycket överskott som möjligt. Detta ledde till uppkomsten av livegenskapen, som gjorde det möjligt att neutralisera gemenskapen som grund för böndernas motstånd. I gengäld blev denna regim av livegenskap möjlig endast genom framväxt av de mest despotiska formerna för statsmakt – det ryska självhärskardömet.¹⁰ Detta var vad som förenade den härskande klassen.

Var börjar periferin?

Samtidigt har ”jordbrukets extremt extensiva karaktär och den närmast objektiva omöjligheten att intensivifiera det inneburit att den ryska statens främsta historiska territorium inte kunnat klara av den ökade befolkningstätheten. Följden har varit, under århundraden, att befolkningen ständigt blivit tvungen att migrera till nya territorier i jakt på bördigare odlingsbar mark med för jordbruket mer gynnsamma klimatförhållanden, osv”.¹¹ Dessutom har ”migrationsprocesserna gått hand i hand med att den absolutistiska staten stärkts, redo att kontrollera och försvara stora landområden” och med hjälp av stor vapenmakt, trots att ”det extremt låga sammanlagda överskottet objektivt sett skapat ytterst ogynnsamma villkor för framväxten av någon så kallad överbyggnad på de grundläggande beståndsdelarna”.¹²

Den sekelgamla koloniala, militära och statliga expansionen i söder och sydost omfattade så småningom vidsträckta områden, allt mer omfattande ”främmande” territorier i periferin och alltmer avlägsna grannländer, som fallit offer för erövringen. Denna expansion ackompanjerades av flera hundra år av kamp först av det ryska tsardömet och sedan det ryska imperiet (1721-1917) för tillgång till isfria hamnar i väst och öst. Därav de berättigade frågorna som är så svåra att besvara korrekt: ”När började den ryska koloniseringen – med ockupationen av Kazan, en etniskt främmande stad, eller av Novgorod, etniskt närstående?” Republiken Novgorod föll för den ryska arméns attack 1478 och khanatet i Kazan 1552. ”Var finns gränserna för den ryska metropolen, var börjar de ryska kolonierna, och hur går det att skilja dem åt?” I och med att de varit så mobila ”utvidgades Rysslands gränser både före tsarismens uppkomst och under tsarepoken med sådan hastighet att själva skillnaden mellan ’externt och internt’ var flytande och obestämd.”¹³

Militär-koloniala erövringar

Ryssland kom att formas under en process av militär-koloniala erövringar av den ryska landsbygden och bondekrig, i själva verket antikoloniala krig, följda av inre och yttre kolonisering, erövringar, plundring och kolonialt förtryck av andra folk. Som Alexander Etkind helt riktigt formulerar det, ”det ryska imperiet var ett omfattande kolonialt system både vad gäller de yttre gränserna och de mörka inre hjärtbladen”.¹⁴ Tvärtemot rysk mytologi utvidgade inte erövringen av ett område så stort som Sibirien ”Moskvas territorium ända till gränsen till Kina”, utan förvandlade Sibirien till en typisk koloni. Ändå blev det brukligt att se Sibirien

¹⁰ *Ibid.*, s. 481-82, 556.

¹¹ *Ibid.*, s. 566.

¹² Л.В. Милов, “Особенности исторического процесса в России,” *Вестник Российской Академии наук* vol. 73 no. 9, 2003, s. 777.

¹³ А. Эткинд, Д. Уффельманн, И. Кукулин, “Внутренняя колонизация России: Между практикой и воображением,” i: А. Эткинд, Д. Уффельманн, И. Кукулин (eds.), *Там, внутри. Практики внутренней колонизации в культурной истории России*, Новое литературное обозрение, Moskva 2012, s. 10, 12.

¹⁴ A Etkind, *Internal Colonization, Russian Imperial Experience*, Polity, Cambridge-Malden, 2011, sid. 26.

som en oskiljaktig del av Ryssland, precis som senare Polen, Litauen, Finland, Kaukasus, Buchara och Tuva – bland många andra.

Vissa ryska historiker, som gett sitt teoretiska bidrag till skapandet av den dominerande och, som det ser ut idag eviga, ”idén om Ryssland”, har mycket påpassligt betecknat detta fenomen som ”Rysslands självkolonisering”: de olika områden man erövrade blev inte kolonier i sig, utan ”koloniserade sig själva”¹⁵, eftersom det var gränslöst (och uttalat eller outtalat, förblev gränslösa i den förhärskande ideologin). Efter att ha intagit västra Ukraina på 1600-talet gjorde Rysslands insatser för att dela de två nationernas republik (Polen-Litauen) de sista årtiondena av 1700-talet det möjligt att inta huvuddelen av Ukraina på Dnjeprs högra sida – sammanlagt 80 procent av ukrainskt territorium. Detta visade sig vara en avgörande strategisk erövring, som sträckte sig långt in i Europa och blev ett avgörande inslag i det ryska imperiets eurasiatiska karaktär.

Om den ryska adeln var dominerande kom landet ändå aldrig helt och hållet att bli adelns egendom. Det skulle ha stridit mot de övergripande intressena hos denna imperiemakt, i vars uppbyggnad ingen samhällsklass var lika betydelsefull som dess egna beståndsdelar – dvs apparaten, byråkratin. Det handlade inte bara om uppbygget av en enorm armé till priset av 25 års militärtjänstgöring för bönderna och enorm militär och civil infrastruktur finansierad genom tvångsarbete i olika delar av landet. Dessutom, som Mirov uttrycker det, ”var statsmaskineriet tvunget att påskynda processen med samhällelig arbetsdelning och då framför allt åtskillnad mellan industri och jordbruk”¹⁶ inför det motstånd mot de rådande metoderna för exploatering som satte käppar i hjulet för processen.

Industriell livegenskap

Följden blev att ”statens medverkan i uppbygget av en industri i landet bidrog till ett gigantiskt språng i produktivkrafternas utveckling, även om ”ett arkaiskt samhälles inlåning av västlig teknologi på 1600- och 1700-talet fick en grotesk social effekt: en massa av arbetare tycktes för gott bundna till industrier och arbetsplatser (de så kallade ”för evigt underkastade” arbetarna) och uppmuntrade att samhället gled över i slaveri”.¹⁷ Det enorma militär-industriella ryska komplexet, där kärnan utgjordes av metallurgin i Uralbergen, uppstod inte på grundval av kapitalistiska relationer, utan inom ramen för feodala och stammässiga relationer.¹⁸

Handelskapitalet utvecklades på djupet på grundval av extensivt jordbruk och hemindustri, inte genom att omvandla produktionen utan på bredden

Sant är att kapitalet flödade, men det var förkapitalistiskt och ett hinder för kapitalismens utveckling – handelskapitalet utvecklades ”på grundval av extensivt jordbruk och hemindustri, inte genom att omvandla produktionen utan på bredden” och ”avancerade från centrum mot periferin och följde nybygggarbönderna, som i sökandet efter obruten mark och frihet från plundring penetrerade nya territorier”.¹⁹

Förkapitalistiska former av exploatering, baserade på yttre ekonomiskt tvång, var dominerande inom den kapitalistiska produktionen i Ryssland fram till revolutionen 1917, inte bara inom jordbruket utan även i industrin, långt efter att livegenskapen avskaffats 1861.

¹⁵ *Ibid.*, sid. 61-71; A Etkind, ”How Russia ’Colonized Itself’. Internal Colonization in classical Russian Historiography”, *International Journal for History, Culture and Modernity*, vol.3, N° 2, 2015, s. 159-172.

¹⁶ Л.В. Милов, *op. cit.* s. 777.

¹⁷ *Ibid.*, s. 777.

¹⁸ В.В. Алексеев, ”Протоиндустриализация на Урале,” i: *Экономическая история России XVII–XX вв.: Динамика и институционально-социокультурная среда*, УрО РАН Ekaterinburg 2008, s. 63-94.

¹⁹ L Trotskij, *History of the Russian Revolution*, Haymarket, Chicago, 2008, s. 641. [Sv. [Ryska revolutionens historia del 3](#), kapitel II: ”Nationalitetsproblemet”.]

När ett ryskt socialdemokratiskt parti bildades var cirka 30 procent av industriarbetarna livegna, inte lönearbetare, något som denna socialdemokrati, inklusive Lenins och Martovs *Iskra* inte insåg. ”Ännu i början av 1900-talet var över hälften av industriföretagen i den stora industriella kärnan (stålindustrin) inte kapitalistiska i strikt bemärkelse”, säger Michail Voejikov. De förkapitalistiska metoderna för att utvinna mervärde ur de direkta producenternas arbete ”gjorde det inte möjligt för nationellt kapital att åstadkomma den nödvändiga ackumuleringen”, vilket var orsaken till att ”utländskt kapital var så starkt”.²⁰ Där kapital redan dominerade inom ekonomin handlades det nästan alltid om storkapital och en snabb process av monopolisering inleddes.

En rad revolutioner

Den ”moderna kapitalistisk imperialismen” hade därmed uppstått i Ryssland, men den var, som Lenin skrev strax före revolutionen 1917, ”omspunnen av ett synnerligen tätt nät av förkapitalistiska förhållanden”, så intimt att ”den militära och feodala imperialism dominerar i Ryssland”.²¹ Grunden för denna imperialism var ”militärmaktens monopol, vidsträckta territorier och särskilda möjligheter för att plundra nationella minoriteter, Kina, osv”, dvs av icke ryska folk inom Ryssland som sådant och av folk i grannländerna. Samtidigt, skrev Lenin, att detta icke ekonomiska monopol delvis kompletteras, delvis ersätts det moderna nyaste finanskapitalets monopol”.²² Nästan ingen av alla uttolkare av Lenins texter om imperialismen nämner denna teoretiska utgångspunkt, som är avgörande för studierna av rysk samhällsformation.²³

Sammanbrottet för denna härva av rysk ”militär och feodal” imperialism och kapitalistisk imperialism var inte ett verk av någon enstaka revolution, utan av flera revolutioner, som strålade samman eller gick åt olika håll, bildade allianser eller ledde till våldsamma konfrontationer. Oktoberrevolutionen 1917 är ett exempel. Den skedde både i imperiets centrum och var en arbetar- och bonderevolution, i den koloniala periferin baserade den sig på ryska och russifierade urbana minoriteter och bosättningar, den hade en koloniserande karaktär, precis som den ryska rådsrätt som upprättades, vilket bolsjeviken Georgij Safarov visade i sitt en gång klassiska arbete om ”den koloniala revolutionen” i Turkmenistan. ”Att tillhöra industriproletariatet i en tsaristisk koloni var *ett nationellt privilegium för ryssarna*. Därför har proletariatets diktatur även här antagit *en typiskt kolonial form* från allra första stund (kurs. i originalet).²⁴

Men bland de förtryckta folken blev ryska revolutionen också gnistan till nationella revolutioner. Den mest omfattande, våldsamma, dynamiska och oförutsägbara av alla dessa var revolutionen i Ukraina. Dess utbrott, och än mer så den kraft den fick, var oväntad. En bondenation, utan ”egna” jordägare och ”egna” kapitalister, med ett tunt skikt av småbourgeoisie och intelligentia och ett språk som var förbjudet, tycktes inte destinerad eller i stånd till någon framgångsrik revolution. Sedan den ryska armén 1775 utplånat Zaporozjian Sich, de fria kosackernas bastion, kunde Ukrainas folk 1918 för första gången utropa sig som självständigt.

²⁰ М. Воейков, “Великая реформа и судьбы капитализма в России (к 150-летию отмены крепостного права),” *Вопросы экономики* n° 4, 2011, s. 135, 123, 136.

²¹ V I Lenin, ”Socialism and War (The Attitude of the RSDLP Towards the War)”, samt även ”Imperialism, the Highest Stage of Capitalism. A Popular Outline”, *Collected Works*, vol 21, s. 306, 259. [[Socialismen och kriget](#), och [Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#)]

²² V I Lenin, ”Imperialism and the Split of Socialism”, *Collected Works*, vol 23, s. 116. [[Imperialismen och splittringen inom socialismen](#)]

²³ Se Z M Kowalewski, ”Империализм руссе”, *Inprecor*, n° 609/610, 2014, s. 7-9.

²⁴ Г. Сафаров, *Колониальная революция (Опыт Туркестана)*, Госиздат, Moskva 1921, s. 72. Detta grundläggande arbete i utvecklingen av antikolonialt tänkande, förbjudet och dömt till evig glömska av Stalin, återgavs först 1996 i Kazachstan. Internationellt är det till denna dag nästan helt okänt.

Formellt skedde det med starkt folkligt stöd, i januari 1918 i Kiev av Centrala Radan (Rådet) bestående av småborgerliga ukrainska partier. Centrala Radan var skrämdd av den proletära revolution som fört bolsjevikerna till makten i Petrograd och Moskva och bestämde sig nu för att skilja Ukraina och Sovjetryssland åt, vilket genast ledde till krig med bolsjevikerna.

Nationell revolution i Ukraina

Några ukrainska bolsjevik (även om andelen ukrainare var försumbar bland bolsjevikpartiets medlemmar i Ukraina) ville icke desto mindre ha ett revolutionärt Ukraina, ett sovjetiskt likt det ryska, men självständigt. Men framför allt ville den radikala vänstern, Ukrainas kommunistiska parti (Borotbist) – som var oberoende av bolsjevikerna och en del av vänsterflygeln inom ukrainsk socialdemokrati – ha nationellt oberoende. I allians med bolsjevikerna hade det partiet en betydligt bredare social bas än de senare.

Borotbisternas allians med bolsjevikerna var mycket komplicerad. Ledaren för den bolsjevikregering som bildades 1919 sedan Röda armén för andra gången ockuperat Kiev, Christian Rakovskij – född i Bulgarien, förklarade att ”utropande av ukrainska språket till statligt språk vore en reaktionär åtgärd, som ingen har behov av”, eftersom ”den ukrainska frågan och Ukraina inte så mycket består i konkreta fakta som i en uppfinning av intelligentian i Ukraina”.²⁵ Han var inte ensam om det synsättet bland marxister: Rosa Luxemburg hävdade att ukrainsk nationalism var en ”löjlig pose”, ”rena griller, tokerier av några dussin småborgerliga intelligensare”.²⁶ Lenin, som ansåg ”Ukraina vara för Ryssland vad Irland är för England”, att det var en koloni och att dess förtryckta folk skulle ha rätt till självständighet, var ett undantag, men han uttryckte detta offentligt bara en gång.²⁷

Förutom regeringen Rakovskijs politik i den nationella frågan fanns en ultravänsteristisk syn på bönderna, som till skillnad från bolsjevikernas dekret i jordfrågan inte gick ut på att dela ut jorden till bönderna, utan att göra dessa egendomar till kollektivjordbruk. Statens tvångsrekvisitioner av spannmål och ”krigskommunismen” i allmänhet blev mer bränsle på brasan. Allt detta ledde till en stor våg av anti-bolsjevikiska bondeuppror 1919 (sammanlagt 660, större eller mindre) och som skar av Ukraina från Ungern och hindrade den ukrainska Röda armén att undsätta den ungerska rådsrepubliken, när detta var enda sättet den kunde överleva på. I själva Ukraina ledde dessa uppror till ett totalt nederlag för ”krigskommunismen”. De bolsjevikiska myndigheterna lyckades samla in knappt 9 procent av den spannmål man planerat att föra till de svältande städerna. Upprorsvågen banade dessutom vägen för general Anton Denikin och hans vita garden, för offensiven mot Moskva.²⁸ Visserligen gjorde den katastrofala politik Rakovskijs regering stått för att han själv började ta till sig lärdomarna av det, men först sedan regeringen fallit.

Kommunister för självständighet

I stora delar kring Dnjepr och den sydöstra delen av Ukraina bars huvudbördan i kampen mot de ryska vitgardisterna av gerillagrupper och upprorsrörelser under ledning av de kommunistiska borotbisterna, som var det största underjordiska partiet, och anarko-kommunister under

²⁵ П. Христюк, *Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920*, vol. IV, Український соціологічний інститут, s.l. 1922, s. 173.

²⁶ R Luxemburg, *The Russian Revolution and Leninism or Marxism?*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1961, s. 54. 78 [[Den ryska revolutionen](#)]

²⁷ Citerat från П. Кравчук, ”Під проводом благородних ідей (6),” *Життя і Слово* (Toronto) No. 26 (183), 1969, s. 18. Texten till detta tal har gått förlorad och är känd bara genom rapporter i pressen vid denna tid. Se R Serbyn, ”Lenin and the Ukrainian Question in 1914. Le discours ’séparatiste’ de Zurich”, *Pluriel-débat*, n° 25, 1981, s. 83-84.

²⁸ Z M Kowalewski, ”For the Independence of Soviet Ukraine” i M Vogt-Downey (red.), *The USSR 1987-1991: Marxist Perspectives*, Humanities Press, New Jersey, 1993, s. 253-55.

ledning av Nestor Machno. När Denikin besegrats överlämnade Röda armén för tredje gången makten i Ukraina till bolsjevikerna. Först i februari 1920 övergav de sin doktrinära syn i bondefrågan och beslutade att dela ut jord till bönderna. Borotbisterna hade en överväldigande majoritet bland kommunisterna i Ukraina bakom sig och var fler än alla bolsjeviker i Ukraina, inklusive de som skickats dit från Ryssland. Men armén gjorde bolsjevikerna mycket starkare och borotbisterna fick bara en underordnad roll i den styrande koalitionen. Bolsjevikerna gick också in för att begränsa deras politiska självständighet så mycket som möjligt.

Lenin var mycket orolig för att borotbisterna skulle starta ett väpnat uppror mot bolsjevikerna om dessa motsatte sig ett självständigt Sovjet-Ukraina, när inbördeskriget och den utländska interventionen väl var över. Han visste också mycket väl att om man i hans eget parti ”skrapade lite på kommunisten hittade man en storrysk chauvinist. [...] Han finns hos många av oss och vi måste bekämpa honom”.²⁹ Av sina kamrater krävde han ”största försiktighet beträffande nationalistiska traditioner, största möjliga respekt för jämställdhet för ukrainska språket och kulturen, alla tjänstemän måste studera ukrainska språket, och så vidare”.³⁰

Utåt sade han: ”Det är [...] självklart och allmänt erkänt att endast de ukrainska arbetarna och bönderna själva på sin all-ukrainska kongress bör, och kommer att, få besluta om huruvida Ukraina ska gå samman med Ryssland” i en enda sovjetrepublik, ”eller om det ska förbli en separat och självständig republik” i union (federation) med Ryssland” och, ”i det senare fallet, vilken form av federala band som ska finnas mellan den republiken och Ryssland”. I den frågan, förklarade han, ”får det inte råda några skilda uppfattningar bland kommunisterna”. Han ville inte ha någon konfederation. ”En av de saker som skiljer borotbisterna från bolsjevikerna är att de kräver ovillkorlig självständighet för Ukraina. Bolsjevikerna kommer inte att låta *detta* bli orsak till motsättningar och oenighet, de ser inte detta som något hinder för en gemensam proletär front (kursiverat i originalet). Eftersom Ukraina var en nation som genom historien förtryckts av Ryssland ansåg Lenin att ”de storryska kommunisterna måste göra eftergifter när det uppstod motsättningar med bolsjevikerna i Ukraina och borotbisterna och när de motsättningarna rör självständighet för staten Ukraina, formerna för alliansen med Ryssland och den nationella frågan i allmänhet”.³¹

”En seger värd ett par riktiga bataljer”

Det var emellertid raka motsatsen som inträffade och borotbisterna fick ge efter för bolsjevikerna på de områdena – och detta under hot om ”likvidering”. Bakom lyckta dörrar förkunnade Lenin: ”Tills vidare ett självständigt Ukraina i nära förbund med Ryssland” och ”ett tillfälligt block med borotbisterna” samtidigt som ”en propagandakampanj inleds för fullständigt sammanslagning” av Ukraina och Ryssland. Han tillade genast att ”kampen mot parollen om en så nära enhet som möjligt” med Ryssland, dvs för nationell självständighet, ”strider mot proletarietets intressen”, med andra ord i Ukraina ”måste all politik systematiskt och obevekligt inriktas på att inom en nära framtid likvidera borotbisterna”. Han ”yrkade på att Borotbisterna inte skulle anklagas för nationalism, utan för kontrarevolutionära och småborgerliga tendenser”.³²

²⁹ V I Lenin, ”Eight Congress of the R.C.P (b). Speech Closing the Debate on the Party Programme”, *Collected Works*, vol 29, sid. 194-95. Översättning verifierad med det ryska originalet och korrigerad (se В.И. Ленин, *Полное собрание сочинений* vol. 38, Политиздат, Moscu 1969, s. 183-184).

³⁰ R Pipes, David Brandenburger (red.), *Unknown Lenin. From the Secret Archive*, Yale University Press, New Haven-London, 1996, s. 76.

³¹ V I Lenin, ”Letter to the Workers and Peasants of the Ukraine Apropos of the Victories over Denikin” (28 dec. 1919), *Collected Works*, vol. 30, s. 292, 294, 296. [svenska: [Brev till Ukrainas arbetare och bönder med anledning av segrarna över Denikin](#)]

³² R Pipes, David Brandenburger (red.), a.a., sid. 76. В.И. Ленин, “Проект резолюции об украинской партии боротбистов” and “Замечания к резолюции исполнительного комитета Коммунистического

Vid exakt samma tidpunkt hade den så kallade "federalistiska" fraktionen, i själva verket förespråkare för självständighet, bland bolsjevikerna i Ukraina meddelat Lenin att hans parti "inte hade något som helst inflytande på landsbygden, som är helt och hållet ukrainsk, och gör heller ingenting för att vända sig till de fattigaste delarna, utan tvärtom i stället i sina led med öppna armar välkomnar ryska småborgerliga element och, än mer, mindre russifierade judiska hantverkare. Dessa småborgerliga element utövar ett mycket skadligt inflytande i partiet". Orsaken var, sade man, "att genom kommunistpartiets [bolsjevikerna] hela politik i Ukraina löper en röd tråd av ytterst stor misstänksamhet mot de kommunistiska grupperna i Ukraina och en inriktning på grupper som inte är kommunistiska men som inte förespråkar separation", trots att dessa grupper inte har något riktigt inflytande, utan utgör något slags 'påhittat värde', ungefär som mensjevikerna [i Ukraina] och vänstersocialistrevolutionärerna".³³

Någon "likvidering" av borotbisterna behövdes inte eftersom de själva valde att upplösa sitt parti, om nu detta skedde för den internationella socialistiska revolutionens sak eller helt enkelt för att de insåg att de hade en revolver riktad mot sina huvuden.³⁴ Som Lenin uttryckte det: "I stället för att göra uppror, [...] har de allra bästa delarna av borotbisterna anslutit sig till vårt parti under vår kontroll och med vårt samtycke, medan de övriga försvunnit från den politiska scenen. Den segern är värd ett par riktiga bataljer."³⁵ Av 15 000 borotbister i Ukraina anslöt sig 4 000 till de 12 000 i bolsjevikpartiet. Knappt två år senare, efter en rad, framför allt "anti-separatistiska", inre utrensningar återstod bara 118 av dem i bolsjevikpartiet. En del av dem upprätthöll under många år höga positioner i republiken. Men de kommunistiska strömningar som var för självständighet, eller hade sin bakgrund bland borotbisterna, upplöstes snabbt inom ramen för bolsjevikpartiet.

Mot bakgrund av Lenins välkända ideologiska kamp för folkens rätt till självbestämmande, ända till rätten till avskiljande, och den politik han förde på detta område är det sätt den uppfattningen kom till konkret uttryck något av ett mysterium, i varje fall något helt outforskat. Nästan all marxistisk litteratur, eller sådan som utger sig för att vara marxistisk, har en exegetisk, apologetisk karaktär och framställd av epigoner. Marxisterna har stoppat huvudet i sanden inför det historiska faktum att överallt i Rysslands koloniala periferi där Lenins parti tog över kommandot, eller, för att vara mer exakt, där Röda armén gjorde det, har den syn han stod för inte tillämpats. Det fanns heller ingen möjlighet att försöka göra det utan att bli anklagad för att vara kontrarevolutionär.

Motsägelser i revolutionens kärna

Ryska revolutionen gjorde inte slut på den ryska imperialismen. Kapitalism bidrog till att störta den "moderna kapitalistiska imperialismen" och trycka ner den militära imperialismens förkapitalistiska bas (feodal och stambaserad). Men den utrotade inte förutsättningarna för reproduktion av det icke ekonomiska ryska monopol som var dess grundbult, det icke ekonomiska "monopol av militär makt, vidsträckta territorier eller speciella möjligheter för att plundra" folken i de inre och yttre periferierna. I den mån revolutionen också omfattade peri-

Интернационала по вопросу о боротбистах," *Полное собрание сочинений* vol. 40, Политиздат, Moskva 1974, s. 122, 152.

³³ "Лист представників української комуністичної організації при Московському комітеті РКП(б) до ЦК РКП(б) та особисто Леніна з аналізом та оцінкою політики Комуністичної партії в Україні у 1919 р.," in: Г. Єфіменко, *Взаємовідносини Кремля та радянської України: економічний аспект (1917-1919 с.)*, Інституту історії України НАН України, Kiev 2008, s. 191-192.

³⁴ Omständigheterna kring och utvecklingen av upplösningen av Ukrainas kommunistiska parti (borotbisterna) har utretts av Д. В. Стаценко, "Самоліквідація осередків Української комуністичної партії (боротбистів) у 1920-му році (на прикладі Полтавщини)," *Історична пам'ять. Науковий збірник* vol. 29, 2013, s. 58-70.

³⁵ V I Lenin, "Ninth Congress of the R.C.P (b). Reply to the Discussion on the Report of the Central Committee", *Collected Works*, vol. 30, s. 471. Översättning verifierad och korrigerad med det ryska originalet.

ferin och bredde ut sig bland de förtryckta folken där, i form av nationella revolutioner, drevs det monopolet tillbaka. Samtidigt reproducerades det i den mån den spreds från centrum till periferin via militära erövringar. Denna motsättning stod i centrum för ryska revolutionen, låg inneboende i den och var omöjlig att lösa innanför det egna ramverket. Mycket hängde nu på vilken del av motsättningen som skulle få överhanden.

Efter sammanbrottet för det ryska imperiet bröt sig Finland, Estland, Litauen, Lettland och Polen successivt ut och efter det katastrofala nederlaget i kriget mot Polen 1920 förlorade Ryssland delar av Ukraina (och Belarus). För den ryska imperialismens fortsatta existens var det avgörande huruvida Sovjet-Ukraina också skulle bryta sig loss. När Sovjetunionen uppstod som stat 1922-1923 talade ukrainska bolsjevikerna om att det bland de ryska bolsjevikerna (samtidigt som man där förde en hård kamp mot "nationalistiska rester" i Ukraina, i synnerhet mot allt som hade något med borobisterna att göra), "fanns stormaktsfördomar, som kommit med modersmjölken och var något instinktivt bland oerhört många kamrater, eftersom ingen kamp mot stormaktschauvinismen i praktiken bedrevs i vårt parti".³⁶ Rakovskij, som nu blivit mycket populär i Ukraina och starkt opponerade sig mot Stalin, gick i spetsen för dem som fortfarande krävde självständighet för Ukraina och bildande av en union av oberoende stater.³⁷ De förlorade men nederlaget var inte totalt.

Förändringarna av rysk imperialism

Bolsjevikpartiets centrala ledning, under Stalin, motsatte sig kraven på oberoende till förmån för en språklig och kulturell nationalisering av de icke ryska republikerna. För dess tillskyndare i Moskva kom det som en överraskning att ukrainiseringen omvandlades till en ukrainsk nationell revolution, som återuppstod och vitaliserades på nytt. Den varade nära tio år, till 1932. Den utplånades genom svält (Holodomor) och genom terror³⁸, som båda utgjorde grundläggande inslag i den stalinistiska byråkrati som nu var separat från den thermidorianska byråkrati som härskat fram till dess (och snart själv skulle bli utplånad) och bestod i en att rysk militär-byråkratisk-imperialism återkom.³⁹

Denna konsoliderades genom att ukrainskt (och belarusiskt) territorium enades, den delning av Polen som Stalin och Hitler genomförde, annekteringen av de baltiska staterna, genomförd 1939 och fullbordad 1944, under det segerrika kriget mot tysk imperialism. Den gigantiska plundringen av de industriella tillgångarna i den sovjetiska zonen av det ockuperade Tyskland, samt herraväldet över satellitstaterna i Östeuropa, som upprätthölls via ett permanent hot om sovjetisk militär intervention, blev avgörande faktorer när den ryska imperialismens återkom.⁴⁰

Sovjetunionens plötsliga, och helt oväntade, fall 1991 avslöjade karaktären av denna stat, upprättad på grundval av Stalins stora terror. Vad Ukraina inte lyckats uppnå när tsarimperiet föll samman lyckades man nu med när Sovjetunionen gjorde det. Nu lyckades man bryta sig loss, i likhet med 14 andra av de största icke ryska nationerna. Genom att utropa nationellt oberoende tillfogades den ryska militär-byråkratiska imperialismen ett avgörande nederlag.

³⁶ Detta är ord från Mykola Skrypnyk, en av de främsta ledarna för de ukrainska bolsjevikerna.

³⁷ *Двенадцатый съезд РКП(б). 17-25 апреля 1923 года. Стенографический отчет*, Политиздат, Moskva 1968, s. 571-572.

³⁸ Den mest tillförlitliga analysen av den händelsen finns i A Graziosi, "The Soviet 1931-1933 Famines and the Ukrainian Holodomor: Is a New Interpretation Possible and What Would Its Consequences Be?", *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 27, n° 1/4, 2004-2005, s. 97-115.

³⁹ Se Z M Kowalewski, "Ouvriers et bureaucrates. Comment les rapports d'exploitation sont formés et ont fonctionné dans le bloc soviétique", *Inprecor*, n° 685/686, 2021, sid. 35-61.

⁴⁰ Se D Logan [J van Heijenoort], "The Eruption of Bureaucratic Imperialism", *The New Internationalist*, vol. XII, n° 3 (105), 1946, s. 74-77.

Rysk kapitalism, som återupprättats på ruinerna efter Sovjetunionen, är lika beroende av samma icke ekonomiska monopol som tidigare former av exploatering och precis som då resulterar detta i något förvridet. Den ryska staten skyddar kapitalistisk privategendom men begränsar den på samma gång eftersom den är föremål för statligt tvång, precis som sammanlagningen av statsapparaten och storkapitalet begränsar och förvrider konkurrensen dem emellan. Under tyngden av detta monopol har en statlig oligarkisk kapitalism och en militärt oligarkisk imperialism uppstått i Ryssland.

Nödvändigheten av återerövring

Detta monopol har emellertid i sig blivit föremål för ett enormt, om än oerhört ojämnt, förfall. Ryssland har kunnat behålla sitt ”militära maktmonopol” bara genom att man, efter Sovjetunionens fall, fortsatt att både vara en stor kärnvapenmakt och ha en enorm armé. Å andra sidan har dess ”monopol över vidsträckta territorier och förmåga till plundring” försvagats avsevärt. Som Zbigniew Brzezinski konstaterade ledde Sovjetunionens upplösning till att ”Rysslands gränser rullades tillbaka till hur de såg ut i Kaukasus i början av 1700-talet, i Centralasien i mitten av 1700-talet och – betydligt mer dramatiskt och smärtsamt – i väst till vad som rådde kring 1600, strax efter Ivan den Förskräcklige”. Värst av allt var att ”utan Ukraina upphör Ryssland att vara ett eurasiastiskt imperium” och även om ”man fortfarande kan göra anspråk på status som imperievälde” kommer tyngdpunkten därmed att förändras och Ryssland dömt att vara svagt. Brzezinski hade rätt när han skrev att ”om Moskva återtar kontrollen över Ukraina, med dess 52 miljoner invånare och stora naturtillgångar samt tillträde till Svarta havet, kommer Ryssland automatiskt att återfå möjligheten att bli ett mäktigt imperium, som spänner över Europa och Asien”.⁴¹

Det är orsaken till att rysk imperialism bestämt sig för att återta Ukraina. Dess öde står på spel där.

Lästips:

Av Kowalewski, se även [Folkens vår når Europa](#) (mars 2014) och [Russian imperialism](#) (*International Viewpoint* 2014)

Andra historiker om den historiska bakgrunden till relationerna mellan Ryssland och Ukraina.

Timothy Snyder: [Syftet med detta krig är att krossa Ukraina som nation](#) (intervju)

Nicolas Werth: [Om Putins Ryssland och Ukraina](#) (2 intervjuer)

Slavoj Žižek: [Ukraina och det tredje världskriget](#)

Dokument:

Vladimir Putin: [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#)

Timofej Sergejtsev: [En rysk plan för folkmord på Ukrainas folk](#)

Se även: [Vart går Ryssland? Olycksbådande ideologiska tendenser](#)

Martin F

⁴¹ Z Brzezinski, *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York, 1988, s. 88, 46.